

XIX столітті до початку XX століття; охарактеризовано основні віхи означеного процесу; проаналізовано напрями та особливості діяльності закладів підвищення кваліфікації вчителів початкових класів у цей період.

Ключові слова: післядипломна освіта, підвищення кваліфікації вчителів, період становлення та розвитку, професійний розвиток педагогів.

Кузьменко В. В., Примакова В. В. Становление и развитие последипломного образования учителей в Украине до начала XX века

В статье говорится о предпосылках становления и развития последипломного образования учителей в период возникновения первых его форм в период с XIX до начала XX века; охарактеризованы основные вехи данного процесса; проанализированы направления и особенности деятельности учебных заведений по повышению квалификации учителей начальных классов в этот период.

Ключевые слова: последипломное образование, повышение квалификации учителей, период становления и развития, профессиональное развитие педагогов.

Kuzmenko V. V., Primakova V. V. Formation and Development of Postgraduate Education Teachers in Ukraine until the Early 20th Century

The article refers to the preconditions of the formation and development of postgraduate education teachers in the first period of its forms, from the nineteenth to the early twentieth century, characterized by key milestones in this process, analyze trends and features of the educational institutions to improve the skills of primary school teachers in this period.

Key words: graduate education, teacher training, the period of formation and development, professional development of teachers.

Стаття надійшла до редакції 16.08.2012 р.

Прийнято до друку 26.10.2012 р.

УДК 37.013.74

Х. М. Лісковацька

**СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПОРІВНЯЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ
ЯК НАУКИ В УКРАЇНІ (ПЕРША ПОЛОВИНА XX СТОЛІТТЯ)**

Проблеми школи і педагогіки в Україні не можна розглядати ізольовано від політичних подій, що відбуваються як усередині країни, так і в усьому світі. Проголошення незалежності і соборності держави, перехід до ринкової економіки, вступ до Ради Європи, нове політичне мислення, прагнення держав до розв'язання внутрішніх і зовнішніх конфліктів шляхом переговорів і компромісів – усе це свідчення нового етапу в

розвитку європейської цивілізації. Розв'язання назрілих внутрішніх і міжнародних проблем освіти передбачає ретельне вивчення і використання педагогічно цінного зарубіжного досвіду. Саме це завдання вирішує порівняльна педагогіка як наука, яка на межі тисячоліть стала активно розвиватись в Україні.

Одержання відповіді на питання сучасності пов'язане із вдумливим осмисленням минулого, об'єктивною оцінкою історичних реалій, вивчення історичних коренів ідей, фактів, теорій, концепцій порівняльної педагогіки як науки.

Аналіз та узагальнення науково-методичних матеріалів свідчить, що сучасні вчені та педагоги минулих років досліджували окремі аспекти порівняльної педагогіки, а саме: сутність порівняльної педагогіки як науки та як навчальної дисципліни (Б. Вульфсон, О. Галус, В. Капранова, В. Кравець, Н. Лавриченко, З. Малькова, А. Сбруєва, О. Сухомлинська тощо); внесок вітчизняних учених в розвиток компаративістики (А. Бойко, Г. Головка, Г. Куса, Н. Кошечко, А. Марушкевич, А. Соколова, О. Сухомлинська, М. Ярошенко та інші); організація порівняльно-педагогічних досліджень (Г. Гринько, В. Затонський, Л. Медвідь, Я. Ряппо, О. Скрипник, О. Шумський та інші); особливості реформаторського руху у зарубіжній освіті (Л. Петриченко, Г. Пономарьова, О. Попова та інші); стан вітчизняної педагогіки взагалі та компаративістики зокрема (Т. Кравченко, І. Мартинова, О. Півоваров, Н. Радіонова, І. Сіра).

Мета статті – проаналізувати зміст науково-педагогічних джерел з метою визначення витоків порівняльної педагогіки, етапів її розвитку, сучасного стану.

Об'єкт дослідження – процес становлення та розвитку української компаративістики.

Предмет дослідження – історія розвитку порівняльної педагогіки.

Шлях становлення та розвитку порівняльної педагогіки як науки був складним і тривалим. З'ясувалося, що процес вивчення вітчизняними педагогами зарубіжного досвіду, зокрема здобутків античних, візантійських і болгарських авторів розпочався в IX столітті. Після створення Кирилом і Мефодієм у X столітті слов'янської абетки на Русі поширюється перекладна література. Починаючи з XIII століття вихідці з України здобували освіту в найкращих університетах Європи, що сприяє розвитку порівняльної педагогіки. У XVI ст. провідними культурно-освітніми осередками в Україні стають Острозька академія, братські школи, Києво-Могилянська академія.

На процес становлення й розвитку порівняльної педагогіки як науки в Україні суттєво вплинуло масове відкриття на початку XX століття різноманітних науково-дослідних інститутів, кафедр, товариств та музеїв. Серед них: Український соціологічний інститут у Відні під керівництвом М. Грушевського; Українське наукове товариство; Всеукраїнська Академія наук; науково-педагогічні кафедри при Всеукраїнській Академії

наук; науково-педагогічні комісії і товариства (С. Постернак, М. Ярмаченко, Г. Ясницький).

Удосконалення порівняльної педагогіки як науки було пов'язане з масовим проведенням на початку ХХ століття з'їздів: з педагогічної психології, педології, з експериментальної педагогіки, з питань народної освіти, міжнародного конгресу з питань охорони дитинства тощо.

Становленню та вдосконаленню порівняльної педагогіки як науки в Україні сприяло й широке розповсюдження перекладених російською мовою творів відомих зарубіжних педагогів: Й. Гербарта, А. Дістервега, Й. Песталоцці, тощо і масове видання вітчизняної (П. Блонський, М. Іорданський, П. Каптерев, Я. Мамонтов, О. Музиченко, К. Ушинський, П. Юркевич тощо) педагогічної літератури.

Однак зміни суспільно-політичних, соціально-економічних та організаційно-педагогічних чинників, які призвели до перегляду предмету, мети, завдань, методологічних засад, методів наукового пізнання, напрямів, форм і методів організації порівняльно-педагогічних досліджень дозволили у межах періоду, який вивчається, виділити 3 етапи розвитку порівняльної педагогіки як науки в Україні, що суттєво відрізняється від наявних у компаративістиці і дуже близькі до етапів розвитку національної педагогічної думки, які науково обґрунтувала О. В. Сухомлинська.

Перший етап (1900 – 1917 рр.) – етап зародження порівняльно-педагогічних ідей у межах становлення української національної педагогічної думки, який характеризується ростом національної самосвідомості, розвитком національної культури, змаганням за національну школу, мову. Соціально-економічна ситуація в країні, розвиток науки, техніки, вплив філософських і педагогічних ідей Європи, розвиток емпіричної бази педагогіки, зокрема вивчення праць зарубіжних педагогів Е. Дюркгейма та А. Біне, вплинули на процес становлення вітчизняної компаративістики як науки у досліджуваній період. Важливою для історії розвитку порівняльної педагогіки як науки в Україні була діяльність Х. Д. Алчевської, яка заснувала недільну школу для жінок. Працівники школи використовували передові освітні методики.

Найпомітнішу роль у справі розвитку народної освіти та порівняльної педагогіки в Україні на початку ХХ століття відіграло Харківське товариство поширення в народі грамотності, започатковане демократичною інтелігенцією. Заслугою членів Товариства було вивчення та популяризація передових методів початкового навчання, розробка плану організації постійно діючих педагогічних курсів, програми навчальних учнівських екскурсій, відкриття літніх колоній для найбільш вразливих.

Не менш важливий внесок у розвиток порівняльної педагогіки як науки в Україні на початку ХХ століття зробили члени педагогічного відділу Харківського історико-філологічного товариства, на чолі якого стояв М. Сумцов. На засіданнях відділу обговорювалися доповіді, присвячені питанням організації навчання та дозвілля учнів, класного та позакласного читання.

На розвиток вітчизняної компаративістики досліджуваного періоду мала вплив зарубіжна педагогічна думка. У першу чергу „педагогіка вільного виховання” (Д. Дьюї, Шарельман, М. Монтессорі), ідеалом якої була гармонійно розвинена, вихована природним шляхом вільна людина. Теорія „громадського виховання” (Г. Кершенштайнер) головною метою проголошувала формування людини-громадянина, у якій поєднувалася б професійна дієздатність, любов до праці, добropорядність, наполегливість, почуття відповідальності. У ході наукового пошуку встановлено, що результатом плідної роботи науковців України стало узагальнення не лише вітчизняного, але й світового педагогічного досвіду, на що вказують обговорення доповідей з проблем взаємозв'язку навчання й виховання на засіданнях відділу Харківського історико-філологічного товариства. Окрім того, вітчизняні вчені (Н. Лубенець, С. Русова, М. Сумцов тощо) зверталися до досвіду таких закордонних колег, як Ф. Фребель (Німеччина), М. Монтессорі (Італія), О. Декролі (Бельгія).

Другий етап (1918 р. – 1930 р.) – етап активного розвитку порівняльної педагогіки як науки в Україні.

У процесі наукового пошуку виявилось, що саме в цей час відкриваються нові вищі навчальні заклади (серед них Катеринославський університет у 1918 р.), започатковуються Українська Академія наук, Педагогічна академія, Національна бібліотека, низка великих видавництв.

Важливу роль у визначенні нових напрямів у розвитку педагогічної думки цього етапу відіграли періодична преса. Результати вивчення періодики дали підстави виділити три основні типи педагогічних журналів:

1. масовий учительський журнал, що містить, крім педагогічного, ще й загальноосвітній та політичний матеріал („Радянська освіта”, „Народний Учитель” тощо);

2. науково-методичний журнал, розрахований на кваліфікованих учителів („Шлях освіти”, „На путях к новой школе”, частково „Вестник просвещения”);

3. спеціальні педагогічні журнали, присвячені окремим галузям просвітницької роботи („Робітнича освіта”, „Дитячий Рух”, „Політосвіта” тощо) або окремим проблемам, пов'язаним із народною освітою („Вісник рефлексології та експериментальної педагогіки”). Важливу роль у процесі становлення порівняльної педагогіки на цьому етапі відіграв вітчизняний педагогічний журнал „Шлях освіти”.

Другий етап розвитку порівняльної педагогіки характеризувався ще й розробкою Г. Ф. Гриньком „реальної програми найближчих заходів по встановленню безпосереднього та з нашого боку ініційованого зв'язку між керівними органами радянської просвітницької діяльності та найкращими представниками й закладами педагогічної думки сучасної Європи”, в якій знайшли відбиття завдання порівняльної педагогіки як науки, а саме:

- встановлення безпосереднього зв'язку з окремими найбільш видатними теоретиками та практиками просвіти сучасної Європи;

- встановлення зв'язку між нашими центрами педагогічної думки й педагогічного досвіду (педагогічні журнали, експериментальні установи, педагогічні інститути тощо) та відповідними закладами Західної Європи;

- доручення представникам педагогічної науки, їх групам або відповідним закладам Західної Європи розробки часткових педагогічних завдань, науково-методичних матеріалів, різноманітних проблем педагогічної техніки стосовно наших інтересів і наших потреб;

- участь кращих представників європейської педагогічної думки в загальнодержавних з'їздах і конференціях;

- запрошення окремих представників педагогічної науки та педагогічної практики на тимчасову або постійну роботу в Україну;

- перетворення наших педагогічних журналів у такі органи, які б стояли на рівні європейської педагогічної науки та мали тісний зв'язок з європейськими педагогами, передаючи їм розробку тієї чи іншої проблеми пов'язаної з національними інтересами;

- систематичне відрядження за кордон найбільш талановитих педагогів [6, с. 11].

Третій етап (1931 – 1950) – занепад порівняльної педагогіки в умовах тоталітарного режиму.

Аналіз науково-педагогічних джерел приводить до висновку, що на етапі, який вивчається ситуація із вивченням зарубіжного досвіду погіршується. Цьому сприяла низка постанов ЦК ВКП(б) і РНК СРСР про школу різних рівнів: „Про припинення творчого пошуку серед науковців” (1931р.) „Про педологічні перекопчення в системі Наркомосів” (1936).

Управління системою освіти та виховання було жорстоко централізоване, а сама система уніфікована. Виховна функція освіти у ній була ідеологізована. Це позначилося і на розвитку порівняльної педагогіки, оскільки найкращі вчені припиняли об'єктивне дослідження передового педагогічного досвіду Європи і розглядали його крізь призму радянської ідеології. Відомі сталінсько-тоталітарні реформи освіти 30-х років зумовили й остаточні зміни в змісті та методології порівняльної педагогіки як науки. Концепції педагогічної компаративістики, основні наукові ідеї початку ХХ ст. і 20-х років стали розглядатися як помилкові ідеологічно й соціально ворожі, а відомі діячі цього періоду зазнавати репресій.

Певного розвитку порівняльна педагогіка набуває лише у другій половині 50-х років. Процеси часткової демократизації і десталінізації суспільного життя цього етапу, безумовно, позитивно вплинули на її розвиток. Проте загальний характер розвитку компаративістики у ті часи був значною мірою екстенсивним.

Протягом першої половини ХХ століття основними напрямками організації порівняльно-педагогічних досліджень в Україні були: розробка методології порівняльних педагогічних досліджень; удосконалення якості підготовки фахівців з урахуванням зарубіжного досвіду; обґрунтування провідних тенденцій підготовки й підвищення кваліфікації педагогічного персоналу в розвинених країнах світу, зокрема: Великій Британії,

Німеччині, Австрії, Швейцарії, Франції, а також у США, Канаді тощо; аналіз соціально-економічних, соціокультурних та суспільно історичних чинників розвитку освіти.

Розробляли ці напрями в основному, А. Готалов-Готліб, О. Музиченко, С. Ананьїн, Б. Манжос, Я. Мамонтов, тощо.

У першій половині ХХ століття вітчизняні компаративісти використовували такі методи порівняльно-педагогічних досліджень:

- репродуктивний (публікації західноєвропейських авторитетів у педагогіці й психології без будь-яких скорочень та втручань у текст);

- „приховане” зіставлення (один і той самий об’єкт розглядався з різних точок зору);

- оцінка, як правило, радянськими дослідниками зарубіжної теорії; порівняння [9, с. 6].

Досвід українських учених, що працювали у першій половині ХХ століття, спонукав багатьох педагогів звернути увагу на компаративістику як науку, що допоможе вдосконалити вітчизняну систему навчання й виховання, вивести її на якісно новий рівень, долучитись до загальноєвропейських процесів у галузі освіти. Творче використання педагогічно цінних ідей минулих років лягло в основу науково-дослідної роботи сучасних українських учених-компаративістів, зокрема: О. Галуса, Н. Лавриченко, А. Сбруєвої, Л. Пуховської, Н. Шапошнікової тощо. Практичне втілення педагогічно цінних ідей знаходимо в роботах співробітників лабораторії порівняльної педагогіки, лабораторії „Педагогічна компаративістика” Уманського державного педагогічного університету ім. Павла Тичини; кафедри педагогіки Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка; відділу порівняльної професійної педагогіки Інституту педагогічної освіти та освіти дорослих НАПН України; відділу порівняльної педагогіки та міжнародної співпраці Інституту обдарованої дитини НАПН України; лабораторії з актуальних проблем порівняльної педагогіки тощо.

Висновки за даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. У сучасних умовах проблема становлення та розвитку порівняльної педагогіки в Україні першої половини ХХ століття є надзвичайно актуальною як в теоретичному, так і в практичному плані. У теоретичному – тому, що важливо простежити історію розвитку вітчизняної педагогічної компаративістики у найбільш складний період – першу половину ХХ століття. У практичному – тому, що досвід організації порівняльно-педагогічних досліджень минулих років є неоціненним скарбом для сучасної науки. Поєднання теорії з практикою надасть можливість, по-перше, в подальшому узагальнювати набутий досвід, визначити комплекс напрямів і методів організації порівняльно-педагогічних досліджень, необхідних для подальшого вдосконалення вітчизняної науки; по-друге, дозволить виявляти і розвивати найбільш суттєві сторони порівняльної педагогіки; по-третє, забезпечить

упровадження прогресивних ідей, пропозицій вчених першої половини ХХ століття в сучасну освітню практику.

Список використаної літератури

1. Вульфсон Б. Л. Сравнительная педагогика в системе современного научного знания / Вульфсон Б. Л. // Педагогика. – 1998. – №2. – С. 79 – 89. **2. Вульфсон Б. Л.** Методологические проблемы сравнительной педагогики / Б. Л. Вульфсон // Сов. Педагогика. – 1998. – №8. – С.130 – 136. **3. Вульфсон Б. Л.** Сравнительная педагогика: история и современные проблемы / Б. Л. Вульфсон ; Ун-т Рос. Акад. образования. – М. : УРАО, 2003. – 232 с. **4. Вульфсон Б. Л.** Сравнительная педагогика : учебн. пособие для ун-тов, пед. ин-тов, ин-тов повышения квалификации работников образования / Б. Л. Вульфсон, З. А. Малькова Акад. пед. и социал. наук. Моск. Психолого-социальный ин-т. – Воронеж : НПО „МОДЭК, 1996. – 256 с. **5. Галус О. М.** Порівняльна педагогіка : навч. посіб. для гуманіст. спец. вищ. пед. навч. закладів / О. М. Галус, Л. М. Шапошнікова. – К. : Вища школа, 2006. – 215 с. **6. Гринько Г.** Наш путь на Запад / Г. Гринько // Путь просвещения. – 1923. – № 7 – 8. – С. 1 – 19. **7. Курс лекцій з порівняльної педагогіки** : навч. посіб. / С. В. Білецька, В. М. Білик, А. Г. Відченко та ін. ; за заг. ред. Г. В. Троцько ; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х. : ХНПУ, 2007. – 263 с. **8. Сбруєва А. А.** Порівняльна педагогіка / А. А. Сбруєва. – Суми : ВТД „Університетська книга”, 2004. – 320 с. **9. Сухомлинська О. В.** Зарубіжний педагогічний досвід в Україні в 20-ті роки / О. В. Сухомлинська // Шлях освіти. – 1992. – № 2. – С. 3 – 7.

Лісковацька Х. М. Становлення та розвиток порівняльної педагогіки як науки в Україні (перша половина ХХ століття)

У статті обґрунтовано етапи становлення та розвитку компаративістики, визначено напрями й методи порівняльно-педагогічних досліджень визначеного періоду. Проаналізовано роботу організацій, які вплинули на розвиток вітчизняної науки, учених, котрі зробили вагомий внесок у процес становлення порівняльної педагогіки як науки і навчальної дисципліни. Визначено перспективи подальшого розвитку цієї галузі педагогічного знання.

Ключові слова: порівняльна педагогіка, компаративістика, методи порівняльно-педагогічних досліджень, періодизація.

Лисковацкая К. М. Становление и развитие сравнительной педагогики как науки в Украине (первая половина XX века)

В статье названы этапы становления и развития компаративістики, выделены направления и методы сравнительно-педагогических исследований данного периода. Проанализирована работа организаций, которые повлияли на развитие отечественной науки, ученых, которые сделали огромный вклад в процесс становления сравнительной педагогіки

как науки и учебной дисциплины. Определены перспективы дальнейшего развития данной отрасли педагогических знаний.

Ключевые слова: сравнительная педагогика, компаративистика, методы сравнительно-педагогических исследований, периодизация.

Liskovatska K. M. Formation and Development of Comparative Education as a Science in Ukraine (the First Half of the 20th Century)

In the article the stages of formation and development of comparative studies, the directions and methods of comparative educational research the period. Analyzed the work of organizations that influenced the development of national science and scientists who contributed to the process of comparative pedagogy as a science and discipline. The prospects for further development of this industry pedagogical knowledge.

Key words: comparative education, comparative methods of comparative educational research, periodization.

Стаття надійшла до редакції 15.08.2012 р.

Прийнято до друку 26.10.2012 р.

УДК 37(09):001.891.5

Е. А. Панасенко

**НАПРЯМИ ЕКСПЕРИМЕНТІВ У ГАЛУЗІ ВИХОВАННЯ У
ВІТЧИЗНЯНИХ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ
(60 – 70-ті рр. ХХ ст.)**

Сучасні глобалізаційні та інтеграційні світові процеси в політичній, економічній, соціокультурній та духовно-моральній сферах життя суспільства зумовлюють кардинальні зміни в теорії та практиці виховання підростаючого покоління, які забезпечують утвердження у свідомості кожної дитини національних і загальнолюдських цінностей, ідеалів, засвоєння норм моральної поведінки, етнічної культурної мовної єдності, підтримання виховних традицій та звичаїв народу. У цьому контексті зростає вагомість експериментальних науково-педагогічних досліджень. Адже експеримент є унікальним методом, що поєднує теоретичне та емпіричне пізнання. Це найбільш точний метод науково-педагогічного дослідження, що дозволяє структурувати цілісні педагогічні явища на складові елементи, варіювати умови їх функціонування, досліджувати розвиток окремих зв'язків і точніше фіксувати результати навчально-виховного процесу.

У розв'язанні завдань щодо модернізації виховної роботи в усіх ланках системи освіти доцільно використовувати не лише інноваційні технології, а й прогресивні традиційні підходи, накопичені педагогічною